lardır: 1. *el-Fehrese.* Müellif bu eserde ailesi, soyu, yetişme tarzı, öğrenimi ve irşad faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir. Eser ayrıca müellifin yaşadığı dönemdeki ilmî ve tasavvufî hayat hakkında da bilgi ihtiva etmektedir. Jean Lovis Michon'un Fransızca'ya çevirdiği eser (bk. bibl.) Abdülhamîd Sâlih Hamdûn tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1410/1990). 2. *Îkâzü'l-himem fî şerhi'l-Hikem.* İbn Atâullah el-İskenderî'nin meşhur eserinin şerhidir (Kahire 1331, 1381/1961, 1392/1972). İbn Acîbe, şeyhi Bûzîdî'nin isteği üzerine kaleme aldığı bu eserde geniş ölçüde Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî, Şeyh Zerrûk, Mevlây el-Arabî, Bûzîdî gibi Şâzelî mutasavvıfların görüşlerine yer vermiştir. 3. *el-Fütûhâtü'l-ilâhiyye fî şerh*... *şi'l-aşliyye.* Kuzey Afrikalı s... nâ es-Sarakustî'ye ait tasav... zumenin şerhi olup bir mu... beş bölümden meydana ge... cimli olan eserde tasavvufun hemen bütün meseleleri güzel bir üslûpla anlatılmıştır. Müellifin, şeyhi Bûzîdî'nin isteği üzerine kaleme aldığı eser Abdurrahman Hasan Mahmûd tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1983). 4. *Mi'râcü't-teşevvüf ilâ hakâ'iki't-tasavvuf.* Tasavvuf terimlerine dair olup 1937'de Şam'da basılmıştır. J. L. Michon eseri İbn Acîbe üzerine hazırladığı doktora tezinde Fransızca'ya çevirmiştir (bk. bibl.). Muhammed b. Ahmed el-Hâşimî de *Ta'lîk 'alâ Mi'râci't-teşevvüf* adlı bir çalışma yapmıştır (Dımaşk 1937). 5. *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd.* Dört ciltten meydana gelen eserin iki cildi basılmıştır (Kahire 1375, 1376). 6. *el-Fütûhâtü'l-kudsiyye fî şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye.* İbn Âcurrûm'un gramer kitabının şerhidir (İstanbul 1315). Kuşeyrî'nin *Nahvü'l-kulûb*'una benzeyen eserde gramer kurallarının dil yönünden açıklanmasının yanında bunlara tasavvufî yorumlar da getirilmiştir.

Bûsîrî'nin "Bürde" ve "Hamziyye" kasidelerine, Zerrûk'un *el-Vazîfe*'sine, Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî'nin *el-Hizbü'l-kebîr*'ine, İbnü'n-Nahvî'nin *el-Münferice*'sine, Cezerî'nin, *Hısnü'l-hasîn*'ine, Halîl b. İshak el-Cündî'nin *el-Muhtasar*'ına, İbn Fâriz'in *Hamriyye*'sine şerhler yazan İbn Acîbe'nin diğer bazı eserleri şunlardır: *Ezhârü'l-bustân fî tabakâti'l-a'yân, Dîvân, Kitâb fi'l-kazâ' ve'l-kader, Şerhu ebyâtı İbni'l-'Arabî, Kitâb fî zemmi'l-gıybe ve'l-medhi'l-'uzle ve's-samt, Tebsıratü'd-Derkâviyye, Kitâbü'l-Mevedde.*

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Acîbe, *el-Fehrese* (nşr. Abdülhamîd Sâlih Hamdân), Kahire 1410/1990, s. 1-87; Buhârî, "Îmân", 37, "Tefsîr", 31/2; Müslim, "Îmân", 1; Muhammed Zâfir el-Ezherî, *el-Yevâkîtü's-semîne*, Kahire 1325/1908, s. 70; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, Fas 1346, II, 228; Serkîs, *Mu'cem*, I, 169-170; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 400; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 234; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, II, 163; Muhammed Dâvûd, *Târîhu Tıtvân*, Tıtvân 1962, III, 206-224; VI, 213-258; J. S. Trimingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 112; J. L. Michon, *Le soufi marocain Ahmad Ibn 'Ajiba et son Mi'raj. Glossaire de la mystique musulmane*, Paris 1973; a.mlf., "L'autobiographie (Fahrasa) du soufi marocain Ahmad Ibn 'Ajîba" (1747-1809), *Arabica*, XV, Leiden 1968, s. 225-269; a.mlf., "Deux traités sur l'unité de l'existence du soufi marocain Ibn 'Ajiba", *Études traditionneles*, sy. 80 (1979), s. 163-173; sy. 81 (1980)...

el-ÂCURRÛMİYYE

الآجرّومية

İbn Âcurrûm'un (ö. 723/1323) Arapça gramerine dair *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye* isimli eserinin kısa adı.

bk. İBN ÂCURRÛM

Arapça gramerine dair *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye* adlı eseriyle tanınan Kuzey Afrikalı dil ve kıraat âlimi.

İBN ÂCURRÛM

(ابن آجرّوم)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Muhammed b. Dâvûd es-Sanhâcî
(ö. 723/1323)

***el-Âcurrûmiyye* adlı eseriyle tanınan Kuzey Afrikalı dil ve kıraat âlimi.**

672'de (1273-74) Fas'ta doğdu. Aslen Safrû şehri civarında yerleşmiş bulunan Sanhâce kabilesine mensuptur. Berberî dilinde "sûfî" anlamına gelen Âgurrûm (Âcurrûm) lakabını ilk defa dedesi Dâvûd'un bir şeref unvanı olarak kullandığı söylenmektedir. İbn Âcurrûm'un tahsili ve hocaları hakkında yeterli bilgi yoktur. Ancak Fas'ta dil, edebiyat, kıraat, fıkıh ve matematik tahsili gördüğü kaydedilmekte; hac yolculuğu sırasında Kahire'ye uğradığı, burada meşhur dilci ve müfessir Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin derslerine devam edip icâzet aldığı bilinmektedir. Hac farîzasını yerine getirdikten sonra Fas'a dönen İbn Âcurrûm Karaviyyîn Camii'nde dil ve kıraat dersleri vermeye başladı. Öğrencileri arasında oğulları Ebû Muhammed Abdullah ve Mindîl lakabıyla tanınan Ebü'l-Mekârim Muhammed başta olmak üzere Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Cezennâî, dilci ve fakih Ebû Muhammed Abdullah b. Ömer el-Vângîlî ed-Darîr, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülmüheymin el-Hadramî, fıkıh ve kıraat âlimi Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Hazrecî ve Muhammed b. Ali el-Gassânî gibi birçok âlim bulunmaktadır. İbn Âcurrûm 20 Safer 723'te (28 Şubat 1323) Fas'ta öldü. Bugün Bâbülhamrâ diye bilinen Bâbülcizyîn yakınındaki Endülüslüler mahallesinde defnedildi.

Kûfe dil mektebinin terimleri olan "hafd"ı "cer" yerine kullanması, emir fiilinin meczûm olduğunu söylemesi ve "keyfemâ" edatını cevâzım arasında sayması gibi sebeplerden dolayı İbn Âcurrûm'un Kûfe dil mektebine mensup olduğunu söyleyenler olmuştur (Süyûtî, I, 238; Ömer Ferruh, VI, 394). Ancak kendisi, Basra dil mektebi mensupları gibi bedeli terceme, ma'tûfün aleyhiyi mensûkun aleyhi zamiri de kinâye yerinde kullanmaktadır. İbn Âcurrûm'u herhangi bir dil mektebine bağlı olmadan doğruluğuna inandığı görüşleri benimseyen bağımsız bir dil âlimi olarak kabul etmek daha uygundur.

Eserleri. İbn Âcurrûm'un en meşhur eseri *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye*'dir (*[el-Ecrûmiyye, el-Ücrûmiyye, el-Cerûmiyye] fî mebâdi'i [kavâ'idi] 'ilmi'l-'Arabiyye*). Müellifin hac münasebetiyle Mekke'de bulunduğu sırada yazdığı rivayet edilen eser bir nahiv kitabı olup isim ve fiillerin tasrifleri ve i'rabı ile harflerin i'rabı üzerine özlü bilgiler ihtiva etmektedir. Eser, yöntemi ve ana kuralları çok sade bir dille ifade etmesi gibi sebeplerden dolayı İslâm dünyasında ve XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa'da tanınarak çok rağbet görmüş, belli başlı Batı dillerine tercüme edilmiş ve birçok defa basılmıştır. *el-Âcurrûmiyye*'nin, Ebü'l-Kâsım ez-Zeccâcî'nin (ö. 337/949) *el-Cümelü'l-kübrâ*'sının bir muhtasarı olduğu söyleniyorsa da (*İA*, V/2, s. 696) tarif ve tertiplerinin karşılaştırılmasından bu iddianın doğru olmadığı anlaşılmaktadır. *el-Âcurrûmiyye* ilk defa Roma'da basılmış (1592), daha sonra Latince tercümesiyle birlikte Pierre Kirsten tarafından Breslau'da (1610), R. P. Thomas Obicini tarafından Latince tercümesi ve şerhiyle birlikte yine Roma'da (1631) yayımlanmıştır. Eser ayrıca birçok defa basılmıştır (Leiden 1617; Bulak 1239, 1252; Beyrut 1841, 1859, 1896, 1415/1995; Cezayir [nşr. Bresnier] 1846; Viyana [nşr. G. Kanyurszky, Macarca şerhiyle birlikte] 1887; İstanbul 1315; Kahire 1298, 1333, 1344; Necef [nşr. Ahmed Habîb el-Kasîr el-Âmilî] 1962; Hindistan 1853; Münih 1876; Kudüs 1876; Dımaşk 1301, 1376/1957; Mekke 1314; Fas 1345; Erzurum [nşr. M. Sadi Çöğenli – Kenan Demirayak] 1997).

el-Âcurrûmiyye'ye altmış civarında şerh yazılmış olup eseri şerheden belli başlı âlimler şunlardır: Ebû Zeyd Abdurrahman b. Ali el-Mekkûdî (Tunus 1292;

Kahire 1304, 1309, 1345); Hâlid b. Abdullah el-Ezherî (Amsterdam 1756; Bulak 1251-1290 arasında altı baskı; Kahire 1262-1319 arasında altı baskı; Fas 1315); Hasan b. Ali el-Kefrâvî (Bulak 1242; Kahire 1280 vd. ondan fazla baskısı yapılmıştır); Ahmed b. Zeynî Dahlân (Kahire 1297-1344 arasında on baskı; Mekke 1305, 1314; Medine 1304); Abdullah b. Fâzıl el-Aşmâvî (*Şerḥu'l-ʿAşmâvî*, Bulak 1287; Kahire 1291); Hâşim b. Şehhât eş-Şerkâvî (*Şerḥu'ş-Şerḳāvî*, Kahire 1326); Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ahmed es-Sûdânî (*Şerḥu's-Sûdânî*, Fas, ts.). Bunlardan Ezherî şerhinin beş, Kefrâvî şerhinin basılmış dört hâşiyesi vardır (İbn Âcurrûm, neşredenlerin girişi, s. III, VIII; Brockelmann, *GAL*, II, 308-310; *Suppl.*, II, 332-335; Abdullah Kennûn, *Mevsûʿatü meşâhîri ricâli'l-Maġrib*, II, 21-22; Ömer Ferruh, VI, 397-399). Eser çağdaş âlimlerden Mustafa es-Sekkā (*Şerḥu'l-Âcurrûmiyye*, Kahire 1979), Muhammed Abdülmün'im Hafâcî (*Tehẕîbü'l-Âcurrûmiyye fî ʿilmi ḳavâʿidi'l-ʿArabiyye*, Kahire 1371/1951) ve Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (*et-Tuḥfetü's-seniyye bi-şerḥi'l-Muḳaddimeti'l-Âcurrûmiyye*, Kahire 1353) tarafından da şerhedilmiştir.

el-Âcurrûmiyye'yi nazmeden başlıca âlimler ve eserleri de şu şekilde sıralanabilir: Şerefeddin Yahyâ el-İmrîtî, *ed-Dürretü'l-behiyye fî naẓmi'l-Âcurrûmiyye* (Hindistan 1263/1846; Kahire 1290, 1302, 1369; Beyrut 1416/1996); Rifâa Râfi' et-Tahtâvî, *Cemâlü'l-Âcurrûmiyye* (Bulak 1280); Abdüsselâm en-Neberâvî, *el-Kevâkibü'l-celiyye fî-naẓmi'l-Âcurrûmiyye* (Bulak 1298; Muhammed b. Ömer en-Nevevî el-Câvî'nin *Fetḥu Ġāfiri'l-ḫaṭıyye ʿale'l-Kevâkibi'l-celiyye fî-naẓmi'l-Âcurrûmiyye* adlı şerhinin kenarında); Ali es-Senî el-Meserrâtî, *el-Manẓûmetü's-seniyye limâ-yüsemmâ metne'l-Âcurrûmiyye* (Kahire 1307); Alâeddin Ali b. Nu'mân el-Âlûsî, *Naẓmü'l-Âcurrûmiyye* (Beyrut 1318); Abdullah b. Hac eş-Şinkītî, "Naẓmü metni'l-Âcurrûmiyye" (nşr. Halîfe Büdeyrî, *Mecelletü Külliyyeti'd-daʿveti'l-İslâmiyye*, Trablus 1398/1989, VI, 269-279).

el-Âcurrûmiyye'yi Thomas Erpenius (*Grammatica Arabica dicta Gjarumia*, Leidae 1617; Palermo 1796; Paris 1844), R. P. Thomas Obicini (*Grammatica Arabica*, Roma 1631), P. Kirsten (*Grammatices Arabicae*, Breslau 1610) ve Chr. Schnabel (*Particula prima Agrumiae*, Amstelaedami 1755) Latince'ye; L. Vaucelle (*l'Adjroumieh*, Paris 1833), E. Combarel (*la Djaroumiya*, Paris 1844), L. J. Bresnier (*Djaroumiya: Grammair arabe élémentaire*, Cezair 1846, 1866) ve M. Brein (*Al-Adjroumiieh*, Cezayir 1866) Fransızca'ya; J. J. S. Perowne (*Al-Adjrumiieh*, Cambridge 1832, 1852) İngilizce'ye; E. Trummpp (*Ajrumiyah des Muhammed b. Daud*, Munih 1876) ve R. E. Brünnow (*Kitabu'l-agurumijja, Chrestomathie aus arabischen Prososchriftstellern* içinde, Berlin 1895, s. 138-151) Almanca'ya; Adolf Grohmann (*Kitāb al-Adschurrumıyyah*, Roma 1911) İtalyanca'ya tercüme etmişlerdir (*el-Âcurrûmiyye*'nin şerh, hâşiye, ta'lik, nazım ve tercümeleri için bk. İbn Âcurrûm, neşredenlerin girişi, s. III-VIII; Sarton, III/1, s. 1010; Brockelmann, *GAL*, II, 308-310; *Suppl.*, II, 332-335; Ömer Ferruh, VI, 396-399; Abdülhâdî el-Fazlî, s. 19-20, 115-116; Demir, s. 49-61; *DMİ*, I, 85-87).

İbn Âcurrûm'un ayrıca, Kāsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî'nin (ö. 590/1194) *eş-Şâṭıbiyye* adıyla bilinen Kur'an kıraatine dair didaktik manzumesine *Ferâʾidü'l-meʿânî fî şerḥi Ḥırzi'l-emânî* adıyla yazdığı bir şerhi (Rabat Millî Ktp., Evkaf, nr. 146) ve İmam Nâfi' kıraatiyle ilgili "el-Bâri'" adlı bir manzumesi (urcûze) vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Âcurrûm, *el-Muḳaddimetü'l-Âcurrûmiyye fî ḳavâʿidi ʿilmi'l-ʿArabiyye* (nşr. M. Sadi Çöğenli – Kenan Demirayak), Erzurum 1997, neşredenlerin girişi, s. I-VIII; Sehâvî, *eḍ-Ḍavʾü'l-lâmiʿ*, IX, 82; Süyûtî, *Buġyetü'l-vuʿât*, I, 238-239; İbnü'l-Kādî, *Ceẕvetü'l-iḳtibâs*, Rabat 1972, I, 221-222; Makkarî, *Nefḥu't-ṭîb*, VII, 128; *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, II, 1296; İbnü'l-İmâd, *Şeẕerât*, VI, 62; Hânsârî, *Ravżâtü'l-cennât*, IV, 135-136; *Hediyyetü'l-ʿârifîn*, II, 145; Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs*, Fas 1316, II, 112; Serkîs, *Muʿcem*, I, 25-26; Brockelmann, *GAL*, II, 308-310; *Suppl.*, II, 332-335; C. Zeydân, *Âdâb* (Dayf), III, 156-157; Sarton, *Introduction*, III/1, s. 1009-1010; G. Troupau, "Trois traductions latines de la Muqaddima d'Ibn Āğurrūm", *Etudes d'orientalisme dédiées à la mémoire de Levi-Provençal*, Paris 1962, I, 359-365; a.mlf., "Ibn Ādjurrūm", *EI²* (İng.), III, 697; Abdullah Kennûn, *en-Nübûġu'l-Maġribî*, Beyrut 1395/1975, I, 220; a.mlf., *Mevsûʿatü meşâhîri ricâli'l-Maġrib: İbn Âcurrûm*, Beyrut, ts., II, tür.yer.; E. Fendik, *İktifâʾü'l-ḳanûʿ*, Kum 1409, s. 304-305; Ömer Ferruh, *Târîḫu'l-edeb*, VI, 393-399; Abdülhâdî el-Fazlî, *Fihristü'l-kütübi'n-naḥviyyeti'l-maṭbûʿa*, Zerkā 1407/1986, s. 19-20, 115-116; ayrıca bk. tür.yer.; Abdullah el-İmrânî, "İbn Âcurrûm", *Maʿlemetü'l-Maġrib*, Rabat 1410/1989, I, 145; Sâlihiyye, *el-Muʿcemü'ş-şâmil*, I, 4-5; Ekrem Demir, *İbn Âcurrûm ve el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyyesi* (yüksek lisans tezi, 1997), UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer; Halîfe Büdeyrî, "Naẓmü metni'l-Âcurrûmiyye", *Mecelletü Külliyeti'd-daʿveti'l-İslâmiyye*, VI, Trablus 1398/1989, s. 262-279; Recep Dikici, "İbn Âcurrûm ve el-Âcurrûmiyyesi", *TDA*, sy. 98 (1995), s. 93-95; Moh. Ben Cheneb, "İbn Âcurrûm", *İA*, V/2, s. 696-697; a.mlf., "İbn Âcurrûm", *DMİ*, I, 84-87; Âzertâş Âzeryûm, "İbn Âcurrûm", *DMBİ*, I, 118; II, 413.

HULÛSİ KILIÇ

İBN ÂDEM

(bk. YAHYÂ b. ÂDEM).

İBN ADÎ
(ابن عدى)

Ebû Ahmed Abdullāh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî (ö. 365/976)

***el-Kâmil* adlı eseriyle tanınan hadis hâfızı ve münekkit.**

277 yılı Zilkadesinde (Şubat 891) Cürcân'da doğdu. Kendi bölgesinde İbnü'l-Kattân, hadis âlimleri arasında İbn Adî diye tanındı. Arapça'yı iyi bilmediğine dair rivayetlerden onun Arap asıllı olmayıp Türk soyundan geldiği tahmin edilmektedir. İlim geleneğine sahip bir ailede yetişti. Babası, Ebû Zür'a er-Râzî'nin talebeleri arasında yer aldığı gibi anne tarafından dedesi Halîl b. Ahmed el-Hemedânî ve kardeşi Ebû Abdullah Muhammed b. Adî meşhur birer âlimdi. İbn Adî'nin oğulları Adî, Mansûr ve Ebû Zür'a da başkalarından hadis okumuşlardı. On üç yaşında kendi memleketinde başladığı hadis öğrenimini tamamladıktan sonra ilim tahsili için ilk seyahatini 297 (910) yılında Mısır'a yapan İbn Adî, 305'te (917) İskenderiye'den Semerkant'a kadar pek çok yeri, özellikle Suriye, Irak, Horasan, Cibâl, Mekke ve Medine'yi dolaştı. Bu amaçla gittiği şehirler arasında Adana, Antakya, Harran ve Nusaybin de bulunmaktadır. Tâceddin es-Sübkî ondan tahsil için diyar diyar dolaşan seçkin bir âlim diye söz eder. Seyahat ettiği yerlerde Mâlik, Evzâî, Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc, İsmâil b. Ebû Hâlid ve daha birçok kişinin hadislerini topladı. Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Nesâî, Hasan b. Süfyân en-Nesevî, Abdân el-Ahvâzî, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, İbn Huzeyme, Zekeriyyâ b. Yahyâ es-Sâcî ve Ebü'l-Kāsım el-Begavî İbn Sa'îd el-Hâşimî Muhammed b. Osman b. Ebû Şeybe, Ebû Arûbe Hüseyin b. Muhammed el-Cezerî gibi birçok ünlü kişi onun hocaları arasında yer alır. Yine hocalarından İbn Ukde başta olmak üzere Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Sa'd el-Mâlînî, Hamza es-Sehmî, Ebû Abdullah eş-Şîrâzî, Ebû Hâmid el-İsferâyînî Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed el-Horasânî, kendisinden faydalanmış meşhur isimlerden bazılarıdır. İbn Adî'nin, *el-Kâmil*'de bazı kimselerin bid'at ehli fırkalara mensubiyeti se-